

PROBLEMA DETERMINISMULUI ÎN TEORIA EMOȚIILOR ȘI SENTIMENTELOR LA ROBERT C. SOLOMON

Ionuț RĂDUICĂ¹

Abstract: *Traditionally, emotions and feelings are seen in philosophy as inversely proportional to free will. A large “amount” of emotions and feelings is thought to diminish our voluntary autonomy. Robert C. Solomon considers this view to be mistaken. His hypothesis rests on the convergence between, on the one hand, emotions and feelings, and on the other hand, reason. The most comprehensive term Solomon uses to refer to emotions, feelings, or inner states (moods) is that of passion, which is not only a part of reason but also both a cause and an effect with respect to thinking, action, identity, and personal values. Passions are not a passive domain of the intellect; rather, they are intentions directed toward an object and are, moreover, “doings” as well as vital components of reason. Although they motivate the will to act hic et nunc, they are formed through past experience and remain continuously open to new valences. Emotions and feelings are forms of reasoning at our disposal for strengthening and shaping other forms of reasoning. Our study questions the extent to which Solomon’s theory is credible in dispelling the traditional prejudice and in rejecting determinism with regard to emotions and feelings. Thus, we will show that Solomon’s arguments are scientifically sound, coherent, and persuasive.*

Keywords: *Robert Solomon, feelings, emotion, philosophy, free will, determinism.*

Introducere

Secolul XX a produs cele mai multe studii despre emoții și sentimente. În mod constant, cercetătorii se străduiesc să le determine sensul acestora din urmă, atât în relație cu intelectul, cât și cu sfera cultura culturală din care fac parte. Grație discuțiilor filosofice pe această temă, s-au cristalizat două mari paradigme. Prima dintre acestea înțelege emoțiile

¹ University of Craiova, Romania.

ca având aceeași structură în toate culturile lumii, indiferent de momentul istoric, cu toate că există o varietate mare de nuanțe posibile. Această viziune susține că emoțiile și sentimentele sunt universale. Adepții acestei teorii văd emoțiile și sentimentele ca fiind uneori înnăscute, alteori dobândite în feluri reductibile la o structură comună și, deși acceptă o anume fluctuație a formelor particulare, resping ideea că cel puțin unele dintre acestea, cum ar fi dragostea, ura sau dezgustul nu ar fi peste tot la fel².

Cealaltă paradigmă, pe care o putem numi relativistă, consideră că emoțiile și sentimentele depind în mod fundamental de cultura din care fac parte, iar apărătorii ei susțin nu doar că acestea sunt unice, ci și că, pe deasupra, evoluează în timp. O dovadă asumată de susținătorii relativismului emoțiilor și sentimentelor o reprezintă particularitățile acestora din urmă în cadrul religiilor lumii. În plus, în favoarea relativistilor, mulți cercetători avansează reprezentarea particulară a emoțiilor și sentimentelor, în acord cu o serie de factori culturali, precum obiceiurile, activitățile sau limbajul diverselor grupuri umane. În acest sens, nu a fost greu de argumentat că „expresiile faciale își schimbă sensul, în funcție de circumstanțe”³. Astfel, pentru susținătorii acestei paradigme, dacă o cauză este relativă, efectul nu are cum să fie diferit.

Cu toate acestea, există întrebări care nu sunt exclusiv dedicate uneia dintre paradigme, ci aparțin ambelor. Dacă emoțiile și sentimentele sunt inseparabile de intelect, fie *a priori*, fie dobândite în relație cu o cultură particulară sau cu unicitatea personală, atunci este foarte posibil ca acestea să interfereze cu alegerile și cu felul în care gândim. Întrebarea comună privește modul în care suntem – sau mai putem fi – liberi față de aceste „structuri”.

Atât universalistii, cât și relativistii sunt preocupați de caracterul determinist în care sunt văzute emoțiile și sentimentele, în sensul că puterea acestora pare a fi invers proporțională cu liberul arbitru. Și totuși, există filosofi care neagă faptul că o „cantitate” mai mare de emoții și sentimente scade autonomia eului. Ba dimpotrivă, omul nu e mai rațional, nici mai autonom în gândire, când e lipsit de emoții. Un astfel de autor este Robert Solomon.

² Firth-Godbehere, Richard, *O istorie a emoțiilor umane. Cum au construit sentimentele noastre lumea în care trăim*, ed. Trei, București, 2022, p. 356.

³ *Ibidem*, p. 360.

Teoria sa susține că emoțiile, sentimentele și stările interioare sunt o parte necesară a intelectului, însă nu una care determină cauzal gândurile sau acțiunile noastre. Aceste „structuri” ale intelectului depind de autenticitatea experienței noastre cu noi înșine și cu ceilalți. Cu alte cuvinte, suntem liberi în ciuda – sau mai exact, grație – prezenței puternice a emoțiilor în orice facem sau gândim. În cuvintele acestuia, „ne trăim viața prin emoții, iar ele sunt cele care dau sens vieții noastre”⁴. Astfel, deși ar putea fi încadrat printre universalști, în ceea ce privește acceptarea unei structuri a emoțiilor și sentimentelor, accentul pus pe calitatea „variabilă” a structurii îl plasează pe Solomon printre relativști. Dar cel mai important aspect nu este numitorul comun între universalism și relativism, ci ideea centrală că nu ar exista nimic determinist în această concepție, căci conținutul, valoarea și felul emoțiilor și sentimentelor încurajează liberul arbitru și identitatea personală. Întrebarea principală a studiului nostru se referă la posibilitatea autentică a emoțiilor și sentimentelor de a susține liberul arbitru, lucru care ar infirma astfel teza deterministă contrară.

Termenul cel mai cuprinzător, prin care Solomon se referă la emoții (*emotions*), sentimente (*feelings*) sau stări interioare (*moods*) este cel de pasiune (*passion*)⁵, aceasta din urmă fiind nu doar parte a rațiunii, cât și cauză și efect în ceea ce privește gândirea, acțiunea, identitatea și valorile personale: „Emoțiile și, în consecință, pasiunile în general sunt rațiunile noastre de a trăi. Ceea ce se numește «rațiune» nu este altceva decât pasiunile luminate, «iluminate» de reflecție și sprijinite de o deliberare pătrunzătoare” (trad. noastră)⁶. Conform lui Maclaren, teoria lui Solomon vizează „responsabilitatea față de emoții”, în sensul că nici măcar reacțiile „constrânse” ale minții noastre nu sunt determinate în sens tare de emoții și sentimente, ci implică alegeri fundamentate pe numeroase date și calități ale subiectivității noastre particulare: „Pe baza caracterului, angajamentelor, intereselor și convingerilor noastre, judecăm o situație ca

⁴ Solomon, R., *The Passions: Philosophy and the Intelligence of Emotions, Part II*, The Teaching Company, Chantilly, 2005, p. 65.

⁵ Chiar dacă „passion” se mai poate traduce în limba română și prin „afect” sau „suferință”, am preferat termenul „pasiune”, unul apropiat de concepția dinamică a lui Solomon; mai mult, conotațiile în limba română ale cuvântului „pasiune” se referă și la impuls, trăire activă, plină de patos, lucru, de asemenea, în acord cu viziunea lui Solomon.

⁶ Solomon, R., *The Passions: Philosophy and the Intelligence of Emotions*, ed. cit., p. 15.

fiind (de exemplu) amenințătoare sau favorabilă fericirii noastre, iar această judecată, care constituie pentru noi sensul situației, este emoția noastră”⁷.

Observăm astfel că pasiunile nu sunt un domeniu pasiv al intelectului, ci intenții, care vizează un obiect⁸, fiind pe deasupra „acțiuni” (*doings*) și componente vitale ale rațiunii. Dar cu toate că acestea motivează voința spre acțiune *hic et nunc*, ele sunt formate prin intermediul experienței din trecut, fiind deschise către noi valențe, în mod continuu. Așa s-ar explica de ce rolul emoțiilor și sentimentelor în intelect, acela de cauză și efect, e intersanjabil și deschis aproape oricărei urmări. Stephen Davis explică încercarea lui Solomon de a elimina determinismul din concepția asupra emoțiilor și sentimentelor în felul următor: „Emoțiile sunt stări orientate către obiect, caracterizate în termenii credințelor sub care sunt subsumate obiectele lor intenționale. De exemplu, dacă îmi este frică pentru mine însumi, îmi este frică de sau în legătură cu ceva – de pildă, de o creștere a ratei bancare – și cred că o creștere a ratei bancare mă va prejudicia sau mă va afecta într-un mod negativ. Creșterea ratei dobânzii este obiectul intențional (sau obiectul emoțional) al fricii mele, iar credința că obiectul intențional al reacției mele mă va răni sau mă va afecta negativ – o descriere numită uneori obiectul formal al fricii – este ceea ce caracterizează reacția ca fiind una de frică”⁹. Și totuși, lucrurile nu sunt atât de simple, câtă vreme cauzalitatea, fie ea și slabă, este în mod firesc o formă de determinism.

Pentru înțelegerea teoriei sale, trebuie să parcurgem, mai întâi, critica pe care Solomon o face interpretării tradiționale a emoțiilor și sentimentelor. Mai multe paradigme au considerat că emoțiile și sentimentele aparțin domeniului intelectului, că sunt implicate în acțiunile sau judecățile noastre, în știință sau artă. În opinia lui Solomon, pasiunile sunt, într-adevăr, active, raționale, concrete, adaptate situațional oricărei acțiuni sau stări a intelectului. Dar ignorarea diferențelor specifice între ele,

⁷ Maclaren, Kym, „Emotional clichés and authentic passions: A phenomenological revision of a cognitive theory of emotion”, *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, Volume 10, No. 1, 2011, p. 47.

⁸ Solomon, R., *Not Passion's Slave. Emotions and Choice*, Oxford University Press, New York, 2007, p. 10.

⁹ Davies, Stephen, „Infectious Music: Music-Listener Emotional Contagion”, în Coplan, Amy și Goldie, Peter, *Empathy* (ed.), *Empathy. Philosophical and Psychological Perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2011, p. 134.

așa cum s-a întâmplat adesea, este o mare eroare metodologică: „În locul acelei lipse binecunoscute de discernământ, care consideră toate pasiunile cu valoare egală, voi încerca să identific acele pasiuni cu care cred că oamenii pot trăi cel mai bine, în lumina reflecției, acceptând fără ezitare responsabilitatea pentru lumea pe care o creăm astfel pentru noi înșine”¹⁰.

Pe lângă faptul că emoțiile și sentimentele sunt tratate indistinct, de cele mai multe ori, Robert Solomon observă faptul că istoria este dominată de ignorarea pasiunilor sau trăirilor interioare, mai ales în metafizica tradițională, care urmărește ansamblul realității, fără a mai lua în calcul trăirea personală. El este de acord cu ideea lui Nietzsche că procesul sublimării anulează trăirea autentică, de aceea, „viața nu e niciodată lipsită de semnificație când ești îndrăgostit”¹¹. Aceeași abordare găsim și în raționalismul iluminist, pentru care intelectul trebuie să suprimă emoțiile și sentimentele obișnuite, fie total, fie parțial, în favoarea unora considerate decente moral sau superior intelectual. Nu întâmplător, Kant declara sentimentele nesupuse rațiunii pure „lezări ale umanității în propria noastră persoană”¹².

Sentimente și rațiune în Romanticism

Atunci când în istorie lucrurile nu sunt potrivnice emoțiilor și sentimentelor, se trece la compromiterea sensului acestora. Romanticismul este un astfel de curent¹³, care, deși a deschis drumul către aprecierea sentimentelor, a făcut-o într-o manieră opusă științei, iar „rațiunea s-a trezit deodată pusă în defensivă”¹⁴.

Deși Solomon apreciază ideea că Romanticismul „a favorizat sentimentele și imaginația deasupra tuturor celorlalte atribute omenești”¹⁵ sau că a celebrat ideea de viață, care trebuie să fi inclus și sentimentele,

¹⁰ Solomon, R., *The Passions: Philosophy and the Intelligence of Emotions*, ed. cit., p. 25.

¹¹ *Ibidem*.

¹² Kant, *Metafizica moravurilor*, ed. Antaios, București, 1999, p. 111.

¹³ Conform lui Solomon, în filosofie, acest curent de gândire se află sub pecetea lui Rousseau și în general este dominat de ideea bogăției naturale înnăscute pe care oamenii o pierd când se alătură societății decadente. Sunt ilustrative aici proiecțiile elevului ideal Emile și ale „sălbaticului nobil”.

¹⁴ Solomon, R., *In Defense of Sentimentality*, Oxford University Press, Oxford, 2004, p. 9.

¹⁵ Solomon, R., *The Passions: Philosophy and the Intelligence of Emotions*, ed. cit., p. 117.

acest curent nu reprezintă decât o exagerare estetică, nicidecum o viziune științifică. În acest sens, orice element a fost considerat „viu”: universul, legile cosmice, natura vizibilă și invizibilă etc. Nu întâmplător, în raport cu această dinamică organică generală, incomensurabilă, de fapt, romanticii s-au văzut nevoiți să adopte instrumente puternice, precum „izbucnirile fierbinți și imprevizibile ale pasiunii” (*unpredictable surges of passion*)¹⁶. Astfel, în scurt timp, Romanticismul a devenit „o chemare la arme”, la propriu și figurat: „Romantismul trezește spiritul, dă sens unor vieți odinioară monotone. Este, în esență, o mișcare burgheză, una care nu începe nici în teroare, nici în luptă, ci în plictiseală, în rutina zilnică și lipsită de viață care a devenit de nesuportat. Poate fi, așadar, o forță a revoluției sau o forță a conservatorismului (așa cum s-a întâmplat în Franța și, respectiv, în Germania); dar, în orice caz, este o forță. Ea ne mișcă și ne reînnoiește sentimentul vitalității”¹⁷.

Problema forței „oarbe” a pasiunii este cât se poate de evidentă în legătură cu tema noastră: dacă o rațiune fără sentimente este incompletă, una cu sentimente, în sens romantic, este distructivă. Cu alte cuvinte, în Romanticism nu găsim voluntarismul rațiunii, ci supunere necontrolată față de forțele interioare indeterminate. Dacă asumăm paradigmele iluministe și romantică trebuie să recunoaștem că omul nu poate fi liber cu adevărat, odată ce posedă sentimente și emoții, oricare ar fi acestea.

Problema determinismului în existențialism

Existențialismul este analizat pe larg de Solomon, în special tezele lui Camus și Sartre. Problema fundamentală este că, la fel ca în Romanticism, existențialismul se folosește în mod eronat de sentimente și emoții, culminând cu impresia că „viețile noastre sunt demonstrabil lipsite de sens, adică absurde”¹⁸. Metehnele folosite în argumentare sunt foarte asemănătoare: pe lângă erorile speculative, precum opoziția profundă dintre eu și lume, care e aplicată tendențios, emoțiile și sentimentele concrete sunt supralicitate pentru a genera ceva măreț, consistent, precum „Absurdul”. Emoțiile și sentimentele sunt puse la treabă pentru a demonstra concluzia asumată de la început. La fel se întâmplă și cu limbajul filosofic, cu privire la absurd, care este inconsistent și chiar

¹⁶ *Ibidem*, p. 118.

¹⁷ *Ibidem*, p. 119.

¹⁸ *Ibidem*, p. 44.

contradictoriu. În opinia lui Solomon, un limbaj mai adecvat s-ar putea referi la viața subiectivă, considerând-o parte a lumii non-imediate, din care fac parte atât Dumnezeu, cât și totalitatea creației. Și totuși, Camus dorește să păstreze doar definiția unor noțiuni metafizice clasice (sensul obiectiv de dincolo de oameni), nu și raporturile lor tipice (sens subiectiv – sens obiectiv; domeniul nelimitatului - viața limitată). Același gând și în cazul întrebărilor existențialiste (de ce existăm? ce sens au toate? etc.), preferate pentru produc trăiri și idei – precum greața din romanul cu același nume a lui Sartre –, fără a mai scoate în evidență fundamentul lor rațional. În realitate, însă, nu e greu de observat că aceste întrebări sunt „raționamente absurde” și nu sentimente formate autonom sau la întâmplare.

Astfel, existențialismul nu și-a pus niciodată problema naturii sentimentelor sau emoțiilor, în mod onest, ci le-a folosit ca instrumente de persuasiune și manipulare.

Determinismul în psihologie

Chiar dacă multe dintre viziunile contemporane sunt îndreptățite să vadă emoțiile și sentimente dincolo de individ, ca apanaj al speciei, ele sunt departe de a oferi o descriere obiectivă și universală, crede Solomon. Nici măcar modelele speculative, precum cel al inconștientului, propus de Freud, sau cel „reducționist” al lui William James nu oferă explicații verosimile despre natura lor sau despre liberul arbitru. De aceea, mai târziu, „fundăția neurologică” va părea mult mai promițătoare psihologilor, decât concepția psihanalitică a aparatului psihic¹⁹.

Problema determinismului pasiunii apare odată cu studierea, de către psihologi, a legăturilor dintre aparatul psihic și corp, observând atât răspunsurile corporale tipice (*organic response*) față de emoții, cât și opoziția și conflictul dintre corp și partea psihică (*disturbance*). Legătura dintre emoții și elemente „fiziologice și comportamentale tangibile” părea că instituie în psihologie²⁰ instrumente care pot măsura și determina sensul emoțiilor: „Aici se află enigma psihologului: cum poate fi examinat un fenomen, în mod particular subiectiv, folosind doar instrumentele experimentării și cercetării obiective? Cum poți observa și măsura această

¹⁹ *Ibidem*, p. 80.

²⁰ *Ibidem*, p. 74.

dimensiune notoriu intangibilă a experienței umane?”²¹. De dragul coerenței, psihologia a dus determinismul la extrem. Solomon denumesc o asemenea viziune „concepția hidraulică”, în care psihicul este privit ca „un cazan sub presiune” (*caldron of pressures*), care fie reprimă emoții, fie le eliberează. Sub influența sa au căzut toate construcțiile reduționiste, care ancorează emoțiile și sentimentele în cauze prime (corp, inconștient, procese neurologice, forțe psihice etc.). Un expozant al „modelului hidraulic” este William James, care „argumenta în mod explicit că emoțiile nu sunt altceva decât afectele proceselor neurologice, în special ale tulburărilor neurologice care își caută exprimarea printr-o formă de acțiune”²².

Marea problemă a „modelului hidraulic” constă în faptul că acesta nu acordă niciun credit voinței și liberului arbitru, astfel că „emoțiile (și pasiunile, în general) ne sunt impuse sau provocate de forțe psihice, corporale sau de mediu dincolo de controlul nostru”²³. De aceea, conștiința este considerată fie efect (când e rezultatul emoțiilor), fie este cauză (când produce emoții). După Solomon, faptul că putem identifica „corelații neurologice specifice” ale oricăror emoții și sentimente, că recunoaștem și acordăm semnificație acestora sau că avem un limbaj adecvat despre acestea, nu demonstrează caracterul lor determinist. Oricând, la nivel individual, putem să găsim exemple care să infirme un atare cauzalism neurologic. Dacă însă acceptăm ideea că diverse substanțe în corp și în particular în creier sunt cauze stricte ale stărilor emoționale, eludăm aspecte ce țin de subiectivitatea noastră particulară sau generală²⁴.

Libertate și pasiuni

Deși teza lui James-Lange a fost abandonată de psihologi, în cele din urmă, ea a fost înlocuită cu paradigma behavioristă, care lega emoțiile de expresiile corporale, fără a folosi în vreun fel subiectivitatea²⁵. Adică fără a utiliza cea mai importantă componentă a noastră, ca ființe în carne și oase, susține Solomon. Nici în acest fel determinismul emoțiilor și sentimentelor nu este mai credibil. De exemplu, furia, la anumite persoane, poate fi

²¹ *Ibidem*, p. 136.

²² *Ibidem*, p. 143.

²³ *Ibidem*, p. 145.

²⁴ *Ibidem*, p. 153.

²⁵ *Ibidem*.

cauzată de consumul de cafea, nu de activarea „sistemului limbic” (*limbic system*). Solomon insistă asupra faptului că emoțiile trebuie considerate noncauzal: „Oricare ar fi cauza, emoția mea însăși este «reală» – ar trebui să spun «suprareală»”²⁶. Mai concret, odată ce emoțiile, sentimentele sau stările sunt create, nu mai contează atât de mult cauza lor, ci faptul că există în anumite feluri *pentru* mine. A gândi asupra unei cauze subiective (cafea, alcool, ceilalți etc.), îți permite doar să te autocenzurezi în mod voluntar, de pildă prin reținere și autostăpânire de sine, dar nu poți prin aceasta să anulezi emoția sau sentimentul în cauză. Aceasta e încă o dovadă că un atare cauzalism fizic nu explică în mod adecvat stările noastre interne, emoțiile și sentimentele.

Pentru Solomon, termenul de rațiune desemnează facultatea de a gândi cu ajutorul raționamentului subiectiv, modalitate care „ocupă” cea mai mare parte a existenței omenești. Raționamentul obiectiv rămâne doar o utopie. Deși știința cere ca rigorile epistemologice să fie „libere de valori și pasiuni personale”, în practică această „eliberare metodologică de orice personalitate și subiectivitate” este aproape imposibil de găsit²⁷. Legătura dintre emoții și intelect este atât de solidă, încât „nici în logică, pasiunile nu pot fi rupte de rațiune și de reflecție”²⁸. Pasiunile de toate felurile (emoții, sentimente, dorințe etc.) joacă rolul fundamental de temei al rațiunii, după cum enunță categoric Solomon: „Această rațiune și reflecție nu sunt ceva «adăugat» pasiunilor noastre, nu sunt dictate ale unei alte «facultăți» impuse asupra lor pentru a le «guverna» sau chiar a le «dirija». Rațiunea și reflecția nu sunt altceva decât expresia articulată și extinderea pasiunilor însele. Rațiunea nu este nimic altceva decât pasiune pătrunzătoare. Iar ceea ce este de obicei identificat drept «prostia» pasiunilor este, de fapt, și îngustimea rațiunii noastre, adică limitarea conștiinței și a înțelegerii noastre asupra lumii”²⁹.

Cu alte cuvinte, o rațiune liberă este una în care emoțiile și sentimentele îi sunt interioare, îmbinându-se fluid cu acestea, fără a cădea în determinism. Și totuși, dacă analizăm la suprafață emoții puternice (ură, dezgust), fără să le mai cercetăm originea, dar și ansamblul semnificației lor, constatăm că implică violență în acțiune și în gândire. În realitate,

²⁶ *Ibidem*, p. 156.

²⁷ *Ibidem*, p. 120.

²⁸ *Ibidem*, p. 121.

²⁹ *Ibidem*.

existența emoțiilor negative concomitent cu decizii ale voinței intelectului nu reprezintă mai mult decât o banală coincidență. Conform lui Solomon, se poate ușor observa că există atât emoții violente, cât și multe altele non-violente, care au „rezultate” în voință cu totul asimetrice. În egală măsură, dacă privim rațiunea autonom și distinct de emoții și sentimente, putem identifica la fel de ușor „rațiuni pentru violență”³⁰. Deci multe decizii nu sunt condiționate în vreun fel de emoții și sentimente.

Argumentul asimetriei nu este singurul în favoarea liberului arbitru al intelectului: psihologia practică a acestuia din urmă face ca anumite comportamente violente să fie posibile, uneori, și în moduri contingente. Așa se face că simpla expresie greșită a pasiunilor poate duce ea însăși la violență, de pildă când cineva „este incapabil să își exprime furia în orice al mod”³¹. Mai mult, dacă observăm emoțiile în structuri mai mari, colective, precum momentele excepționale (crize existențiale, războaie etc.), nici aici nu putem vorbi de un specific violent sau determinist al acestora. Ba dimpotrivă, acordul dintre rațiune și emoții duce la întărirea ambilor poli, dar nu în moduri predeterminate: „Natura pasiunilor noastre nu cere aceste manifestări explozive. Cineva poate iubi ani întregi, fără să izbucnească vreodată în frenezie sau disperare. (...) Ca structură a Sinelui și a lumii în care trăim, o pasiune – sau cel puțin pasiunile în general – ar trebui să fie calme și durabile. Este o eroare gravă să credem că o pasiune este puternică și «reală» doar atunci când se află în pericol; astfel, romanticii, în romanele lor și uneori în viețile lor teatrale, își aruncau intenționat pasiunile la încercare cu fiecare ocazie, trăind sub iluzia că pasiunea era «adevărată» numai în criză”³².

Argumentul central împotriva determinismului este dat de elasticitatea relației pasiune-rațiune și de responsabilitatea noastră rațională, în felul următor: „Emoțiile sunt judecăți, iar judecățile sunt ceva ce noi «formulăm»; prin urmare, emoțiile sunt activități, iar activitățile sunt «acte»; «actele» sunt voluntare, iar ceea ce este voluntar este ales. Așadar, emoțiile sunt alese”³³.

³⁰ *Ibidem*, p. 124.

³¹ *Ibidem*.

³² *Ibidem*.

³³ Solomon, R., *Not Passion's Slave. Emotions and Choice*, ed. cit., p. 25.

Odată ce emoțiile și pasiunile sunt considerate acte, ele sunt vizate, în mod asumat, de către intelect, iar de aici până a fi utilizate convergent cu voința nu mai este decât un pas. Cu toate acestea, ce putem spune despre sentimente, precum dragostea sau gelozia, care nu sunt alese, de către intelect? Pentru Solomon, unele activități ale intelectului, asemănătoare cu percepțiile (vederea unui copac, mirosul unei flori etc.) nu sunt, și nu pot fi, alegeri. Gradul mai mic de independență al voinței, în aceste situații, nu face ca voința să fie supusă și condiționată de pasiuni, în general. Dacă ar fi așa, pasiunile ar fi nu doar exterioare cu totul rațiunii, ci și conflictuale cu aceasta din urmă. Or, observația că pasiunile conțin diverse calități raționale, precum evaluări situaționale sau de ansamblu (această mașină este nesigură; mersul pe munte este periculos etc.), judecăți morale (bigotismul este greșit) sau influențe culturale și sociale, arată că acestea ne aparțin în mod identitar, structural și ontologic. Convergența lor cu noi înșine, atât ca indivizi, cât și ca specie, este o dovadă suplimentară că nu influențează intelectul din afară, ci sunt parte a acestuia și a procesului de decizie.

În concluzie, argumentele lui Solomon în favoarea conlucrării dintre emoții și sentimente, pe de o parte, și intelect, pe de altă parte, sunt bine întemeiate și structurate. Teoria sa are șansa de a stinge o lungă tradiție istorică, suspicioasă față de sentimente și emoții.

Bibliografie

- DAVIES, Stephen, „Infectious Music: Music-Listener Emotional Contagion”, în Coplan, Amy și Goldie, Peter, *Empathy*. *Philosophical and Psychological Perspectives*, Oxford, Oxford University Press, 2011
- FIRTH-GODBEHERE, Richard, *O istorie a emoțiilor umane. Cum au construit sentimentele noastre lumea în care trăim*, ed. Trei, București, 2022.
- KANT, *Metafizica moravurilor*, ed. Antaios, București, 1999.
- Maclaren, Kym, „Emotional clichés and authentic passions: A phenomenological revision of a cognitive theory of emotion”, *Phenomenology and the Cognitive Sciences*, Volume 10, No. 1, 2011
- SOLOMON, Robert, *The Passions: Philosophy and the Intelligence of Emotions, Part II*, The Teaching Company, Chantilly, 2005.
- SOLOMON, Robert, *Not Passion's Slave. Emotions and Choice*, Oxford University Press, New York, 2007.
- SOLOMON, Robert, *In Defense of Sentimentality*, Oxford University Press, Oxford, 2004.